

Se opp, se ned, se bort - om å lete i lys og mørke

- Mester, stemmer det at du kan se i mørke?

- Ja visst!

- Men hvorfor bærer du da på den lykten?

- For at ikke andre skal støte bort i meg.

Lærlingen til den gamle buddhistmunken hadde sikkert ventet et mer dypsindig svar. Om natt og dag, lys og mørke og diffuse tilstander i mellom. Skumringen, skyggene, og alt som visker ut formene og tåkelegger tingene slik de virkelig er. Den sanne natur. I stedet fikk han et rent pragmatisk svar, renset for symbolikk. Veien til innsikt begynte på overflaten.

Hva om vi forholder oss til Randi Strands "Forestilling" på en måte som ligner? Siden hun er kunstner forventer vi at bildene hennes skal fortelle oss noe om livet selv. Om virkelighet, illusjon og språklige konstruksjoner. Blindhet og innsikt. Tenk en gang til. Hva vet vi egentlig om det vi ser?

Mens jeg arbeidet med denne teksten kom jeg til å overhøre noen fragmenter av et radioprogram med den danske filosofen Arno Victor Nielsen. Han snakket om julens budskap som en konfrontasjon mellom to typer vitenskap. Den greske kosmostanken som sto skrevet på stjernehimmelen og den jødiske skapelsesideen som var nedskrevet i profetenes dreiebøker. De vise menn fra Østerland kunne se manifestasjonen av det hellige, men forsto ikke fullt ut hva de så. Yppersteprestene og de skriftkloke som satt bøyd over sine bøker og skriftruller, forsto det, men så det ikke. Siden den gang har det utviklet seg en vitenskap her i Vesten som vet mye, men som er veldig lite synsk. Virkelig innsikt oppstår gjerne i gråsonen.

Da den tyske legen og amatørastromen Wilhelm Olbers i 1820-årene ble rammet av en øyesykdom som nesten gjorde ham blind, begynte han å gruble over det han hadde sett i årene ved teleskopet. Stjernehimmelen fantes, men hadde han virkelig noen gang sett den? I følge Newtons fysiske teori om universets natur så må hver enkelt lysende stjerne i det uendelige stjernehavet, på grunn av tiltrekningskraften, være jevnt og homogent fordelt i rommet. Olbers sammenlignet fenomenet med det å se opp i et tre hvor tusenvis av blader fordeler seg optimalt slik at ingen skygger for hverandre. Hvis bladene var stjerner skulle himmelen vært badet i lys. Men hva med alt det mørke? Hvor kommer det fra?

Den stjernekyndige og skriftkloke Olbers formulerte et paradoks: Stjernene fins og vi kan se dem, men fysikkens lover tillater ikke et slikt syn. I følge en rasjonell forklaring skal nattehimmelen lyse like sterkt som solen. Det er kun en måte vi kan omgå "Olbers paradoks" på. Vi må oppgi stabiliteten i verdensrommet. Universet kan umulig være evig. Det begynte med et Big Bang og det utvider seg konstant. I mørket mellom stjernene skimter vi universets fødsel.

Kunsten takler det fornuftsstridige på andre måter. I Randi Strands "Forestilling" er sneen den store lysmesteren. Snefnuggene fordeler seg på fotopapiret omtrent som bladene i Olbers trekrone. De stoppes i flukten, fryses fast som tid og lyspartikler. Hvor får de lyset fra? Umiddelbart aner vi et dialektisk samspill mellom stjerneteppe og sneteppet. Med sneen lander himmelen bokstavelig talt på jorden. Skyggeløs og skinnende hvit, som verden på den første dag.

Ironisk nok var det Olbers sterkt svekkede syn som satte ham på sporet av det mørke. Det var som om han ville hevne seg på selve synets troverdighet. En lignende konflikt blir sterkt meningsbærende i "Forestilling". Generelt kan man si at bruken av blindeskrift (Braille) i billedkunsten stiller synets gåte på nytt. Som seende er det vanskelig å formulere noe innsiktsfullt om punktskriftens billedskapende kvaliteter. Men jeg aner at det må ligge noe der, noe billedlig, på de bærende overflatene bak de taktile relieffene, både som potensiell energi og som bevegelsesenergi - akkurat som i blikket. For heller ikke synet er noen gang statisk. Et fast blikk er i beste fall en haltende metafor. Blikkets fysiologi avhenger av øyets bevegelser, først ustanselige og ubevisste (det instinktive øyekastet), så konstant og bevisst - når blikket har valgt ut sin gjenstand.

Braille er en synsmaskin, en "estetisk teknologi" som er med på å bestemme verkets uttrykk. Det samme kan vi si om oljemaling, fotoutstyr og digitale verktøy. Man skaper ikke med ideer alene, men med pigment, kjemikalier, piksler og bokstaver. Nietzsche var tidlig ute da han på 1870-tallet, etter å ha gått til innkjøp av en av de aller første skrivemaskinene, "Mallings skrivekugle", formulerte følgende medieteoritiske innsikt: "våre skriveredskaper arbeider med i våre tanker".

"Vi virkeliggjør aldri oss selv. Vi er to avgrunner - en brønn som skuer opp mot himmelen" står det skrevet med punktskrift i bildet "Forestilling 7". Aforismen er hentet fra den portugisiske forfatteren Fernando Pessoa's "Uroens bok" - utgitt posthumt på 80-tallet, nesten femti år etter hans død, som en "uregjerlig samling dagboksnetegnelser og symbolistiske ordmalerier" i følge forlagets forord. Det er en flytende bok. Slik er det også med Randi Strands utstilling. Den flyter, som et intuitivt spill mellom det estetiske materialet, kunstneren selv og oss som betraktere. En jakt på fruktbare estetiske situasjoner. En lek med mentalt interessante bilder, uten klare regler, uten fasit og uten velprøvde grep som kan sikre resultatet. Et uttrykk som ikke bare krever en respons, men som også innbyr betrakteren til medvirkning. Se opp, se ned, se bort. Leter du etter kunsten? Den fins og du kan se den, men bare i mørket mellom snefnugg og stjerner.

Øystein Hauge

